

Sorte Plov og Erik Emune

Af Helge Søgaard.

I *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1860, s. 217—226 offentliggjorde den unge lokalhistoriker og topograf Oluf Nielsen (1838—96) nogle oplysninger om herregården Plovstrup (Jernved s., Gjørding h.).¹⁾ Nogle år senere fik han lejlighed til at udvide og delvis gentage dem i sin bog om Malt h. fra 1870, hvor han s. 157—167 behandlede det samme emne. Siden denne undersøgelse er der forløbet så lang tid, at det næppe er uden værdi at tage de problemer op, der drev Oluf Nielsen til at beskæftige sig med denne lokalhistoriske opgave. Det må erindres, at det ikke var og er Plovstrups historie, der i denne sammenhæng påkalder interessen, men dens formodede ejer Sorte Plov og hans drab på landets konge Erik Emune 1137. Det er ikke fremkomsten af nye kilder, som har foranlediget denne artikel, men den mellemliggende tid har bragt en anden vurdering af stoffet frem og ført nye synspunkter i forgrunden, som det er rimeligt at prøve på dette område af Sydvestjyllands lokalhistorie. De gammelkendte kilder, Oluf Nielsen har bygget på, skal atter fremdrages, og skulle vurderingen af hans ungdomsarbejde

forekomme unødigt skarp, må det fremhæves, at det bl. a. er hans senere værker, der har ført udviklingen frem, og at denne artikel med taknemmelighed vedgår sin skyld til den ældre lokalhistoriker.

Oluf Nielsen indleder sin skildring fra 1860 med en beskrivelse af Kongeåens dal. Ud fra den forudsætning, at strømmen har været tre gange så bred som nu og sejlbare, drager han en række slutninger om, at Skibelund i Malt s. i sit navn indeholder mindet om skibsfart, hvad han finder bekræftet ved at der for mange år siden skal være blevet fundet et skibssanker her, og Københoved i Skrave s., Frøsh., mener han skal have sit navn afledt af købing. Alle disse enkeltheder samler han sluttelig i det spørgsmål, at hvis kongeåen ikke havde været så betydelig, som de lokalhistoriske forhold angiver, hvorledes kunne den da have dannet grænsen mellem Nørrejylland og Sønderjylland.

Det er åbenbart adskillelsen af halvøens to dele og den formodede geografiske forudsætning herfor, der har frembragt de andre vidnesbyrd om Kongeåens størrelse i gamle dage. Oluf Nielsen har vel snarest tænkt på vikingetiden og den ældre middelalder, men hvorledes naturen har været i den første periode, vides ikke, og Johs. Steenstrup har gjort opmærksom på, at man ud fra Kong Valdemars Jordebog intet kan slutte, som tyder på en naturgiven deling af halvøen på dette sted, ligesom gravhøjene ligger så nær vandløbet, at det ved deres anlæg ikke kan have haft en størrelse, der i påfaldende grad har afvejet fra nutidens.²⁾ Der kan hertil føjes, at de almindeligt forekommende forestillinger om de danske vandløbs større farbarhed og betydning i ældre tider er meget overdrevne. Så-

vel landets udstrækning som dets klima kan aldrig have gjort åerne til floder i den udstrækning, det antages. Hvad særlig grænseåen mellem Nørrejylland og Sønderjylland angår, har den næppe haft nogen synderlig større anselighed end nu, og Johs. Steenstrup har afgjort ret imod Oluf Nielsen, der på en måde modbeviser sig selv, idet han anfører, at Plovstrups voldsted lå i Kongeåen, en placering, der ville være ganske usandsynlig, hvis strømmen havde haft den mægtighed, han forudsætter. Steenstrup anfører ikke Oluf Nielsen, men retter sin polemik mod tyskerne K. Jansen og F. Geerz, der havde fremført tanken om, at egnen ved Kongeåen oprindeligt var en havarm fra Nordsøen, der strakte sig ind til Københoved. Med gode vidnesbyrd stempler han disse idéer som ren fantasi, og sikkert meget mod sin vilje er Oluf Nielsen således kommet til at give tysk nationalisme materiale. Hele sagen viser, hvor vanskeligt det er ud fra en betragtning af naturforholdene alene at drage historiske slutninger, og det kan fremhæves, at selv om en naturgiven skillelinie var påvist på dette sted, fulgte det ikke heraf, at den også dannede en politisk grænse. Som modeksempel kan blot nævnes, at skønt det anselige Lille Bælt adskiller Jylland og Fyn, havde de to landsdele lige til Danske Lovs fremkomst den jyske lov som fælles retsgrundlag, og meget andet forenede dem i sammenligning med andre landsdele. Det er let at påvise ensartede forhold på begge sider af Kongeåen. For blot at nævne en enkelt ting havde syslerne i det sydlige Nørrejylland og i Sønderjylland betegnelse efter enkelte lokaliteter, mens de længere nordpå snarere synes at gemme navnene på nu forsvundne folkestammer.³⁾

Oluf Niensens øvrige beviser for Kongeåens vandrigdom er ydermere af tvivlsom værdi. Fortællingen om det fundne skibsanker træffes på talrige steder i Danmark og er et sagn, som allerede Ovid omtaler,⁴⁾ så det er nødvendigt at se dette anker på dets findested for at tillægge det beviskraft, og hvis byen Skibelunds navn skal hentyde til fartøjer, kan det lige så godt være ment om småbåde af den slags, der stadig er i brug, som store købmandsskuder, og hvis Københoved engang har været en købing, er det ikke dermed bevist, at det har været en søkøbstad, og at lavningen øst for den har været en havn, som Oluf Nielsen mener. For alle disse formodninger har ønsket været tankens moder. Det store værk om de sønderjyske stednavne tør da heller ikke fastslå, at Københoveds navn skal indeholde mindet om en handelsstad, men nøjes med at antage, at der ved forleddet snarest er tænkt på betydningen handelsplads eller markedsplads, så der ikke kan drages så vidtgående slutninger, som Oluf Nielsen gør det. Byen nævnes første gang 1478.

Det var imidlertid ikke en topografisk skildring af egnen i fortiden, Oluf Nielsen havde til hensigt at levere. Det var hans vigtigste opgave at knytte en historisk personlighed til et bestemt sted for herigennem at levendegøre egnen, og skulle Erik Emunes drabsmand Sorte Plov knyttes til en lokalitet i det sydvestlige Jylland, lå intet nærmere end at henhøre ham til Plovstrup. Det var naturligt at sammenstille det sjældne navn med forleddet i landsbyens navn, og Oluf Nielsen gør opmærksom på, at der findes en gård i byen, der var større end de andre, og at der på dens mark lå et voldsted ude i engene ved Kongeåen og en høj med navnet Plovshøj. I det første skulle man have slægtens

gamle bolig, i højen graven for dens hedenske stamfader.

Højnavnet kan føres tilbage til 1638, da det nævnes i indberetningerne til Ole Worm, men dog kun optager en beskeden plads i opregningen,⁵⁾ og historisk kan byens navn føres tilbage til 1290, da det nævnes, at domkapitlet i Ribe ejede gods i Plovstorp, som gav en årlig indtægt af 2 øre ($\frac{1}{4}$ mark).⁶⁾ Herregården omtales først 1492, da væbneren Henrik Sten ejede den.⁷⁾ Selv om man således kun kender Plovstrup historisk fra det 13. århundredes slutning, er der alligevel god grund til at lægge oprindelsen tilbage til vikingetiden eller ældre middelalder, da den nyopdyrkning af landet fandt sted, der fik udtryk i de mange byer på -torp, og det er ikke usandsynligt, at stedet i begyndelsen har bestået af en enkelt storgård, til hvilken der har knyttet sig en mindre landsby, hvor gårdenes brugere var fæstere under herregården. Om navnet Plovshøj derimod indeholder en pålidelig overlevering om slægtens hedenske stamfader, er indtil videre ubevisligt. Først en nærmere undersøgelse vil kunne afgøre, om den stammer fra vikingetiden eller fra en endnu ældre tid, og i det sidste tilfælde må man afstå fra ethvert forsøg på at finde en pålidelig overlevering i højnavnet. Også for voldstedet gælder det, at alene en udgravning vil kunne give holdepunkter for et skøn over alderen. Oluf Nielsen er overbevist om, at den Plov, der har givet byen navn, ligger i Plovshøj, men hertil kan bemærkes, at det udelukkende er den folkelige overlevering, der støtter det, og den bliver ikke rigtigere, fordi den lærde verden en tid har godkendt den. Et modstykke foreligger i slægten Billes historie, der udledes fra »admiral« Thørne Bille, der

skal være begravet 781 i en høj ved Allingegård på Sjælland.⁸⁾ Her er det indlysende, at »sagnet« ikke gengiver den historiske virkelighed, og hvad benævnelsen Plovshøj angår, kan det ikke kraftigt nok fremhæves, at der intet vides ud over en overlevering, der meget vel kan være opstået ved ønsket om at fæste forleddet i bynavnet til et bestemt sted, som samtidig fik sin forklaring herved. Selve navnet Plov træffes adskillige steder i landet og er næppe særegent for det sydvestlige Jylland,⁹⁾ og som allerede Oluf Nielsen har peget på, beretter traditionen ikke blot, at Plovstrup har været ejet af Sorte Plov, men han skal også have besiddet Spandetgård i Spandet s., Hvidding h.

Hermed er det opregnet, hvad der går mod en nærmere sammenstilling af landsbyen Plovstrup og herremanden Sorte Plov, men det ville være uretfærdigt ikke at fremhæve, at andre ting taler for forbindelsen. Uagtet overleveringen ikke kan følges tilbage til det 12. århundrede, er det alligevel muligt, at den har ret, fordi Sorte Plov kan tænkes at være knyttet til egnen, og derfor kan have været ejer af gården. Mere end en formodning kan det dog aldrig blive. Oluf Niensens udgangspunkt, at Plovshøj bærer sit navn efter den, som er gravlagt i den, er i bred almindelighed tiltrådt af Marius Kristensen, der dog også hævder, at højnavne ikke alene kan vise hen til den begravede, men også til ejeren,¹⁰⁾ og for navne efter kristendommens indførelse er det sidste vel i reglen tilfældet.

Selv om bestræbelserne for at bevise, at Plovstrup var Sorte Plovs hjem, er mislykkedes og formodentlig kun vil kunne gennemføres, hvis nye og afgørende kilder fremkommer, har Oluf Niensens afhandling alligevel værdi ved at henlede opmærk-

somheden på en jysk stormand i det 12. århundrede. Hans drab på Erik Emune har givet ham en lignende berømmelse i Danmarks historie, som Herostratos erhvervede sig i Ephesos', men for at forstå Sorte Plov og hans handling er det nødvendigt at klarlægge forhistorien, både den almindelige politiske udvikling i det foregående tidsrum og den dræbte konges og drabsmandens personligheder og andel i de begivenheder, der førte til det voldsomme klimaks d. 18. septbr. 1137, og den efterfølgende afslutning af perioden. Forløbet af hele episoden svarer ganske til de regler, det klassiske drama opstiller. Indledningen er en redegørelse for de optrædendes karakter og for forudsætningen for konflikten, derpå tilspidses handlingen, der munder ud i dramaets højdepunkt, og som epilog hertil kommer en afslutning, der bedst kan sammenlignes med stilheden efter stormen. Hele skuespillet foregår på livets egen scene, og dets tragiske forløb får en lokalhistorisk betydning ved at være henlagt til det sydvestlige Jylland, hvor en begivenhed af indgribende betydning for alle danske udspilles.

Hvad der vides om Danmarks politiske udvikling i det 11. og første del af det 12. århundrede kan i denne sammenhæng opregnes på få linier. Ved kristendommens indførelse modtog landet ikke blot en ny religion, men med den også en anden kultur, som havde dannet sig i Vesteuropa på ruinerne af den antike og var spædet op med germanske elementer, som det bl. a. fremtræder i det tidlige lensvæsen. Tidens store problem var kirkens forhold til staten, som det blev udtrykt i navnene pave Gregor VII (d. 1085) og kejser Henrik IV (d. 1106), men det overførtes kun til Danmark i begrænset omfang. Her var bispemagten endnu ikke så grund-

fæstet, at et iøjnefaldende modsætningsforhold til statsmagten kunne opstå, fordi kongemagt og kirke begge først skulle finde deres plads i samfundet og således var henvist til gensidig støtte. Det ser ud til, at der har været et konservativt parti, der ville lægge hovedvægten på et samarbejde med det gamle lokale selvstyre, hvor bondehøvdingene på tingene styrede riget og dets enkelte dele, og til hvilket store dele af kirken sluttede sig. Herimod stod et fremskridtsparti, der håbede på en stærk kongemagt, støttet på hirden og på en lydig kirke. På forskellig måde blev disse synspunkter ændret og tilpasset af kongerne og de ledende kirkemænd. Harald Hen gjorde sig til fører for bondepartiet, men hans kortvarige regering tillod ikke at se resultater, der satte virkninger i den følgende tid, Knud den Hellige var repræsentanten for den stærke kongemagt, der led et afgørende nederlag ved hans drab 1086, derefter kom en reaktion under Oluf Hunger, men tilsyneladende har fremskridtspartiet og kirken fundet hinanden under Erik Ejegod, hvad der viste sig ved kong Knuds helgenkåring 1101 og den få år efter følgende oprettelse af erkesædet i Lund, fremmet af paven fordi Bremens erkebisp stod på kejserens side i den store strid ude i Europa. Om forholdet mellem kongemagt og kirke på denne tid er meningene delte. Bispernes stilling synes ikke at have været så selvstændig, at de kunne gennemføre deres egen politik på tværs af den siddende konges ønsker, men deres indflydelse var dog så stor, at kongerne var henvist til et samarbejde med dem, og man ser da også, at netop det 12. århundrede kendetegnes ved, at alle magthavere søger kirkens hjælp på en eller anden måde. Således kunne kirken splittes, og i slaget ved Fotevig

stod de fleste bisper sammen med kong Niels' konservative parti og kun erkebisp Asser på Erik Emunes side. Denne samvirken mellem konge og kirke fik under Absalon som erkebisp sit rigeste udtryk, men følte på den anden side hårdt af bønderne, som det skånske oprør viste det. I århundredets første del var bisperne ved siden af at være kirkeledere også førere for egnens befolkning; derved forklares det, at deres indflydelse rakte langt ud over det rent kirkelige.

I dette milieu voksede Erik Ejegods søn Erik op. Hans moder siges at have været en gift kvinde,¹¹⁾ men der har åbenbart ikke været tvivl om hans kongelige afstamning, da han blev anerkendt af halvbroderen Knud Lavard, og endnu langt senere er overholdelsen af det sjette bud blevet fortolket meget liberalt inden for kongeslægten. I sin tidlige ungdom stod Erik tilbage for Knud Lavard, som i ydre dygtighed og menneskelig værdi var en langt større personlighed. Det var ham, der sørgede for, at Erik fik en passende stilling, idet han gjorde ham til jarl over øerne efter en noget uklar bemærkning hos Saxo, da Knud vel næppe havde myndighed til at uddele stillinger af denne art. Ved øerne tænker Saxo formodentlig på Låland med tilligende, hvor det senere ses, at Erik havde sit tilhold. Falster havde efter Saxo sin egen styrer.¹²⁾

På denne tid blev modsætningsforholdet inden for kongeslægten dybere end forhen. Både Knud, Erik og deres halvbroder Harald Kesja opfattedes som mulige kongsemner. Den sidste havde ganske vist gjort sig grundigt forhadet ved sit styre under faderens sidste rejse, men med desto større sympati synes man at have set op til de to andre kongesønner. Begge stod i den almindelige mening som

repræsentanter for den tyskpåvirkede, fremskridtsvenlige retning, således som det fik et talende udtryk i Saxos beretning om mødet i Ribe, hvor Henrik Skadelår som udtryk for det hjemlige og for gammel skik bemærkede, at purpur ikke værnede, men skarpt fik til svar, at det gjorde lammeskind heller ikke.¹³⁾ Personlige modsætninger føjede sig til de partipolitiske. Føreren for det konservative parti var Niels' søn Magnus, hvem ikke engang Saxo og Sven Aggesøn kan nægte deres anerkendelse.¹⁴⁾ Han var både begavet og modig og var fører for en politik, der ville have kunnet samle de fleste, hvis ikke han på et enkelt punkt havde tabt tålmodigheden og besindelsen og ved overfaldet på Knud Lavard i Haraldsted skov 7. jan. 1131 for altid havde ødelagt sine muligheder for at blive faderens efterfølger. Harald Kesja så i Knuds drab en chance for at spille en politisk rolle, men hans tidligere handlinger gjorde det umuligt at nære tiltro til ham, og det blev Erik, der kom til at løfte arven efter Knud Lavard. Allerede samme år som Knud blev dræbt, tog han kongenavn.

Det er et vidnesbyrd om det konservative partis styrke, at det stadig havde mange tilhængere, og at landets bisper i det fortsat så muligheden for at få deres politiske ideal virkeliggjort. Biskop Thore af Ribe, der mindes som domkirkens grundlægger, skal efter Saxo have mødt Erik, da han med sin hær ville angribe kong Niels, og bevæget ham til at afstå fra sit forehavende, hvorefter kongen kastede sig over sin modstander og vandt en let sejr.¹⁵⁾ I de følgende år førtes krigen med vekslende held, og Erik fik lejlighed til at dræbe en af sine fjender, bisp Eskil af Viborg.¹⁶⁾ Det var på øerne og Skåne, han havde sine trofaste tilhængere, og

d. 4. juni 1134 vandt han takket være sit moderne rytteri den afgørende sejr ved Fotevig, og Slesvig-gildets kort derpå følgende drab på Niels friede ham for nærmere overvejelser over, hvad der skulle ske med den slagne hersker. Erik var blevet rigets mægtige enekonge.

I de her skildrede første vanskelige år, der var fulde af modgang, synes Erik at have udfoldet sine bedste egenskaber. Uden at lade sig nedslå af uheld og nederlag forfulgte han energisk sine mål, og Saxo har bevaret et lille, vist pålideligt træk, der røber en varm menneskelig følelse. Efter et slag ved Værebros på Sjælland 1133 måtte Erik flygte til Norge og tage sin tilflugt til Magnus den Blinde, der efter nogen tid satte ham i fængsel. Ved bistand af venner i Danmark fik han et skib derop og flygtede på det, og mens han lod de norske skibe genbore for at hindre en forfølgelse, opdagede han, at han ikke havde fået sin lille søn med og vendte trods faren tilbage for at befri ham og nåede uskadt hjem.¹⁷⁾ Dette forsonende træk i Eriks karakter må så meget mere fremhæves, som der nu begynder en periode, i hvilken hans færd er vanskelig at forstå. Til nærmere forklaring må det her indskydes, at den eneste helt samtidige kilde, den af en ukendt forfatter skrevne Roskilde-krønike, står på det modsatte parti af Erik. I sin form er det en beretning om bisperne i Roskilde, udvidet til en skildring af hele landets skæbne, i sit standpunkt går den ind for den del af kirken, der sluttede sig til det gammeldanske, konservative parti. Sandsynligvis er den afsluttet lige før 1139.¹⁸⁾ Ud fra dens holdning forstås det, at den udpeger Erik som den, der dræbte bisp Eskil af Viborg, hvad nekrologiet fra Lund diskret forbigår. I Skåne hav-

de Erik i sin trængselstid før 1134 et trygt tilhold, til slut støttet også af erkebisp Asser, hvis karakter derfor af Roskilde-kroniken udmales i mørke farver. Belønningen for denne støtte til Erik kom 1135, da kongen ved et gavebrev 6. jan. skænkede gods til et præbende ved domkirken. Det kalder sig udstedt i kongens fjerde regeringsår og viser dermed, at Erik har opfattet sig som retmæssig hersker siden 1131.¹⁹⁾ Lauritz Weibull har ment, at krønिकens opfattelse gengiver den senere erkebisp Eskils synspunkter,²⁰⁾ og ved denne formodning, der viser, at Eskils modstand mod det stærke kongedømme ikke er af ny dato, får man en forklaring på dens udprægede fjendskab mod Erik. Men selv om man trækker alt fra, som krønिकen efter sit standpunkt med tvivlsom ret har tillagt kongen, bliver der nok tilbage at undre sig over. Broderen Harald Kesja, der i de foregående kampe var gået over til Niels, blev overfaldet af Erik og dræbt i Scipyng (muligt Skibet ved Vejle), otte af hans sønner fangne og senere dræbt; to andre, som tilmed havde stået på Eriks side, havde han allerede tidligere taget af dage. Harmdirrende beretter krønिकen, at Erik pralede af drabet på sin broder og skildrer hans regering som det rene voldsherredømme: »...i alt handlende som en kejser, ryddende alle hindringer af vejen uden at tåle nogen ligemand eller overmand, overmodig og opblæst og magtfuld i sin ondskab, frygtindgydende i alt ilede han frem som et lyn.« Disse ord er ikke blot krønिकens skildring af Eriks karakter og handlinger, men også det rent kirkelige partis syn på det nye, kraftige kongedømme.

Mens det således er muligt at vinde et lille indblik i Eriks karakter, om end det er ufuldstændigt,

er man langt mindre velunderrettet om dramaets anden hovedperson Sorte Plov. Roskilde-krøniken kalder ham *vir deformis, brevis stature*, en vanskabt og lavstammet mand,²¹⁾ Saxo anfører, at han var født af jysk adel og mener vel hermed, at han hørte til den kreds af stedlige bondehøvdinge, der fra gammel tid førte det store ord på deres egn. Desuden fortæller han, at Plov drog til Ribe og her fik sold som Eriks hirdmand. Da han havde fået den, forstod han det således, at han nu havde fået penge til at dræbe kongen for. Hvis denne oplysning ikke er en af Saxos sædvanlige retoriske omskrivninger, men sand, er den så uklar, at den ikke giver nogen mening ud over den, at Plov stod som medlem af kongens hird.²²⁾ Det bekræftes også af gavebøgerne fra Lund, der er Erik venligt stemt og derfor fremhæver, at Plov var kongens hirdmand for yderligere at fastslå forbrydelsens enestående karakter.²³⁾ Derved faldt Plov ind under vederloven, der som straf for den, der lagde råd op mod kongens liv, bestemte livsstraf og konfiskation af al hans ejendom.²⁴⁾ Roskilde-krøniken og Saxo beretter intet om Plovs motiver til gerningen, kun den over 100 år yngre Knytlinga-saga ved at fortælle, at kongen havde dræbt Plovs fader uden anden årsag, end at han på et ting havde talt imod ham, og at Plov uanset sin unge alder besluttede at hævne ham og nogle år derefter, da Erik kom til hans egn, truede en præst til at give ham sakramentet og derefter øvede den dåd, der gjorde ham bekendt.²⁵⁾ Til hele denne beretning er alene at sige, at den ikke bærer troværdighedens præg, men er tilføjet for at give en motivering for drabet. Hvor lidt Knytlinga-saga i virkeligheden kender til Plov, ses af det træk, at den lader ham bo i Plovssyssel i

Ribe bispedømme, et frit opfundet navn, der aldrig har eksisteret, idet Plov, hvis han har boet i nærheden af Ribe, må have hørt til i det gamle Varde-syssel. Finnur Jónsson hævder ganske vist, at navnet Plovssyssel ikke kan være forvansket,²⁶⁾ men overser, at der her ikke er tale om den skriftlige overleverings pålidelighed i gengivelse af navne, men at sagaen i sin stræben efter at belyse den berømte begivenhed efter tidens litterære skik har tilføjet alle slags enkeltheder, der kunne give skildringen liv og farve, og ud fra det træk, at den dristigt indsætter et frit dannet stednavn, fremgår det, hvor lidt man tør stole på de oplysninger, for hvilke der ikke kan føres nogen kontrol. Oluf Nielsen søger at forklare det mærkelige sysselnavn på den måde, at sagaens forfatter vidste, at Plov hørte til på et sted, i hvis navn hans eget indgik og således har forvekslet Plovstrup og Plovssyssel, men denne løsning må forkastes, da sagaen måtte vide, at sysselnavnet ikke fandtes, hvis den havde et blot middelmådigt kendskab til Vestjyllands topografi, og man er herudfra berettiget til at lade Knytlingasaga udgå af de historiske kilders række.

Drabets ydre forhistorie vil for evigt forblive ukendt, men tør man forlade de sikre kilders bandede vej og nøjes med den sparsomme viden om tidens forhold, som de fattige kilder i almindelighed stiller til rådighed, er det muligt at udkaste en skitse over baggrunden. Som det ligeledes fremgår af de senere begivenheder under trekongedømmet, havde det konservative parti sin hovedstyrke i Jylland, og ganske vist havde Erik efter slaget ved Fotevig i stedet for sin faldne fjende Thore fået indsat sin tilhænger Peter Bodilsens kapellan Nothold på Ribe bispestol, men dermed var al op-

position ikke ryddet af vejen. Saxo beretter, at kongen støttede sig til almuen og straffede stormændene,²⁷⁾ og ud fra denne bemærkning tør man opfatte hans politik som en videreførelse af Knud Lavards, idet den søgte sin støtte hos det jævne folk og prøvede at tilbagetrænge storbøndernes indflydelse, men den var ubehersket og voldsom som hans egen natur. Hvis Sorte Plov har hørt til den dræbte Magnus Nielssøns parti, er der heri rigelig motivering for drabet, og et personligt modsætningsforhold, som Knytlinga-saga angiver det, er ganske unødvendigt. Men om alt dette vides intet.

Mens datoen for drabet, lørdag d. 18. septbr. 1137, er vel bevidnet i gavebøgerne fra Lund, hersker der stor uenighed om stedet. Roskilde-krøniken skriver, at det var et ting nær ved Ribe,²⁸⁾ Saxo opgiver intet, Sven Aggesøn anfører Urnehoved lands-ting,²⁹⁾ og Knytlinga-saga er tavs herom. Ifølge Saxo skulle kongen udjævne en sag mellem nogle bønder, og hvis dette er rigtigt, kan han have tænkt på et herredsting eller sysseltinget, men Urnehoved ligger så langt borte, at det ikke kan siges at være nær Ribe. Oluf Nielsen synes snarest at hælde til den opfattelse, at Ribe eller den nærmeste omegn var skuepladsen for begivenheden. J. Kinch afviser Arild Huitfeldts og Cornelius Hamsforts udpegen af Hvidding herredsting som stedet og mener at kunne bestemme det som selve Ribe, idet han opfatter tinget som et kongeligt ting, der kunne afholdes, hvor det var belejligt,³⁰⁾ men i virkeligheden mangler alle holdepunkter. A. D. Jørgensen søgte i et veltalende, men ikke fuldt overbevisende indlæg at hævde Urnehoved som stedet, støttet på Sven Aggesøn, og da dagen var en lørdag, finder han en yderligere bekræftelse heri, idet han går ud fra, at Syssel- og

herredsting blev afholdt på andre ugedage.³¹⁾ Herimod prøvede J. Kinch igen at hævde Ribe som stedet ud fra en fortolkning af Saxo og var mest tilbøjelig til at tro, at stævnet ikke var noget ting, men et særligt møde, sammenkaldt af kongen for at afgøre den sag mellem to bønder, som Saxo omtaler.³²⁾ Herimod replicerede A. D. Jørgensen i nogle bemærkninger, der dels var rettet mod Kinch, dels mod Johs. Steenstrup, der havde blandet sig i sagen under henvisning til, at drabet var sket i høsthelgen, da der ikke blev afholdt regelrette ting.³³⁾ Noget virkelig klaring bragte drøftelserne ikke, men Kinch havde dog ved at pege på, at den *publica concio*, Saxo omtaler, ikke med nødvendighed var et almindeligt ting, bragt et nyt synspunkt ind, som fortjener en nærmere overvejelse.

Heller ikke om de nærmere enkeltheder ved drabet er man underrettet. Efter Saxos skildring skal Plov være blevet anklaget af en jævn mand, og da han trådte frem med sit spyd og opdagede, at kongen ikke bar nogen brynje, stak han sit våben gennem ham med råbet, at han havde dræbt kongen, og en opfordring til også at give hirdmændene døden. Af følget værgede kun Erik Lam den dræbtes legeme, de andre flygtede.³⁴⁾ Hvor meget man tør stole på denne beretning, er uvist, kun så meget kan siges, at Sorte Plov slap fra stedet uden overlast, enten forvirringen nu var så stor, at han ikke kunne gribes, eller han blev betragtet med så megen sympati, at ingen ønskede at gøre sig til kongens hævner. Samtidens reaktion mod drabsmanden kendes kun fra den side, der fik udtryk i Roskilde-krøniken.

Dens ord lyder: » . . . *per se nichil faciens, nisi dominus in aratro, dominus in lancea, ut dominus*

in funda, dominus in lapide.«³⁵⁾ Hvorledes denne sætning skal oversættes, har været diskuteret. Gustav Albeck refererer drøftelsen i sin disputats om Knytlinga-saga,³⁶⁾ hvor han gør opmærksom på, at Johs. Steenstrup har gengivet *per se nichil faciens* ved »som ikke var nogen mand for sig«, men det er højst usikkert, om man herved rammer det rigtige. Jørgen Olrik skriver: » . . . der af egen kraft intet udrettede«,³⁷⁾ som heldigere dækker krønikens latin. Bedst ville det måske være at oversætte ordene med: » . . . der ikke handlede af egen drift (eller af egen vilje).« Den øvrige del af sætningen er selvfølgelig en hentydning til Davids kamp med Goliath (1. Sam., 17, 49 ff.). Bibelske udtryk måtte naturligt falde en gejstlig som krønikens forfatter i pennen, og i dette tilfælde ville den forstående læser tilmed straks se, hvem der var den fjendtlige Goliath. Hele sætningen må derfor oversættes, at Sorte Plov »ikke var en mand, der handlede af egen drift, men Herren var i ploven, Herren var i lansen, ligesom han var det i slyngen og i stenen.« Med disse ord vil den anonyme forfatter alene udtrykke, at Sorte Plov ved sit drab kun var et redskab i højere magters hænder, en tankegang, som ikke behøver at være nutiden fremmed, og krøniken opnår ved denne holdning at være fri for at tage stilling til den forbrydelse, det var, at en hirdmand dræbte sin herre, idet den henledte opmærksomheden på den højere retfærdighed, drabet var udtryk for.

Om Sorte Plovs senere skæbne fortæller kilderne kun lidt. Efter Saxo skal han have sluttet sig til Knud Magnussøns tilhængere, og ved kampene i Frisland fik Eriks søn Svend Grathe ham i sin magt, men lod ham frit gå bort, da han i forvejen

havde givet frit lejde.³⁸⁾ Knytlinga-saga beretter, at Svend Grathe ved sin fortrolige mand Yngvar Kveisa lod Sorte Plov dræbe og lader den anden senere falde på Grathe hede 1157.³⁹⁾ Skal der vælges mellem de to beretninger, er den første at foretrække. Oluf Nielsen søger at forene begge, idet han først lader Svend løsgive Plov og senere dræbe, men hans faste tro på sagaens pålidelighed lader sig ikke opretholde. I det mindste kom Sorte Plov ikke til at spille nogen politisk rolle efter 1137 så lidt som før; hans optræden i historien indskrænker sig til den ene handling, som for stedse vil bevare erindringen om ham.

Om Sorte Plovs karakter og motiver vides der for lidt til at afgøre, om man skal skænke ham sin medfølelse eller afsky, men heller ikke om Erik Emune er meningerne udelte. Tragedien mangler en helt, men mange i datiden ville nok være tilbøjelige til at tro, at skurkens rolle var besat. I det foregående er den smule skildret, som kan vides om samtidens opfattelse af drabet og af Sorte Plov. Dramaets anden hovedperson kræver ligeledes et par ord til belysning af, hvad der skete på den skæbnesvangre septemberdag 1137, og for hans vedkommende er man noget bedre stillet. Der er intet, der kan vejlede til forståelse af Plovs tilnavn, om det går på hans ydre, hårfarve ell. lign., eller om det sigter til hans indre egenskaber. Kong Eriks tilnavn giver anledning til mere omtale. Det kendes allerede fra hans egen tid, da det nævnes i Nekrologium Lundense i en tidlig tilføjelse fra det 12. århundrede,⁴⁰⁾ og som det er anført her, kan det kun opfattes som indeholdende en ros, enten man nu vil antage, at det skal hentyde til slaget ved Fotevig, eller at hans regering i almindelighed har

givet ham navn af den mindeværdige. Af Sven Aggesen gengives hans navn ved *jugi memoria*, d. v. s. den med den vedvarende hukommelse,⁴¹⁾ og M. Cl. Gertz har i sin oversættelse gjort opmærksom på, at det må betyde den, der ikke glemte noget, hverken det gode eller det onde.⁴²⁾ Hvis det er en ros, er den i hvert fald af en meget betinget art. Saxo priser som allerede nævnt hans omsorg for de små i samfundet og hans kamp mod de store, og i en af teksterne fra Knud Lavards translation mindes hans hævn for broderens drab.⁴³⁾ Knytlinga-saga meddeler, at tilnavnet skulle minde om den grusomhed, han viste mod sine fjender.⁴⁴⁾

Tilnavnet Hærefod er overleveret hos Helmold og skal sigte til de uafsladelige uheld, under hvilke han kæmpede lige til 1134.⁴⁵⁾ Lynet fra Norden er atter en tredje betegnelse, men den er vist blot opstået som en videre udvikling af Roskilde-kronikens karakteristisk, at han for frem som et lyn.

Erik Emune blev begravet i Ribe Domkirke, hvor der blev holdt en daglig messe for ham;⁴⁶⁾ hans grav kendes nu ikke mere. 1576 satte historikeren Hans Svaning en gravskrift op, der i klangfulde latinske hexametre gav en kort skildring af hans begivenhedsrige liv, hvor hverken drabet på Harald Kesja og hans sønner eller hans eget fald som himlens straf herfor var glemt. Han lader Erik Emune forhandle om plovpenge på Hvidding herreds ting og kan oplyse, hvor meget hans krav gik ud på.⁴⁷⁾ Hermed slutter han sig til en senere dansk tradition, der har bevaret overleveringen om tilnavnet Emune som rosende. Den gamle sjællandske krønike nævner umiddelbart efter at have anført det, at han var en energisk personlighed, der kæmpede for at hævne sin broder, og det ændrer intet i dette

standpunkt, at en senere tilføjelse i denne krønike lader ham få tilnavnet, fordi han krævede plovpenge af folket ud fra en forveksling med Valdemar Sejrs næstældste søn af samme navn.⁴⁸⁾ Ligesom Svaning slutter også Cornelius Hamsfort sig til den yngre og urigtige overlevering og lader kongen blive dræbt 1139 på Hvidding ting, mens han forhandlede om en skat på bønderne, idet hans ord er formet, så det ser ud, som det er dette krav, der er årsagen til drabet.⁴⁹⁾ Nogen yderligere fordybelse i renaissancehistorikernes behandling af emnet er der ikke anledning til her.

Hermed er hovedtrækkene af, hvad forskningen har bragt frem, siden Oluf Nielsen skrev, blevet gengivet, og meget er ikke blevet tilbage af det, han troede var resultatet. Den tillid, hvormed han byggede på Knytlinga-saga, kan ikke længere opretholdes. Kun de få samtidige kilder er pålidelige, men så lakoniske, at de som et orakelsvar fra Delphi tillader flere fortolkninger. A. D. Jørgensen har ret i sin bemærkning om, at det ikke uden videre kan slås fast, at Plov hørte hjemme på Ribeegnen.⁵⁰⁾ Det kan alene blive en mulighed blandt andre. Nutiden må opgive at tro på, at forbindelsen mellem Plovstrup og Sorte Plov er bevist, og til gengæld pege på, at en kamp mellem to politiske partier eller retninger kan påvises for Ribeegnen, hvor et konservativt parti og et mere fremskridtsvenligt står overfor hinanden. Om Plov har tilhørt det første, vides ikke, men hans dåd kom det til pas. Nogle år senere ses det, at det sidste var repræsenteret på egnen af Riber Ulv, hvis bosted i Østermade ved Tange ganske vist kun med samme sikkerhed kan henføres til ham som Plovstrup til Sorte Plov, men som dog ud fra sit tilnavn med

god grund kan henføres til egnen.⁵¹⁾ Han blev en trofast tilhænger af Erik Emunes søn Svend, i hvis række han kæmpede i slaget på Grathe hede, hvor han blev fanget. Så stærkt var hadet mod ham hos den i Roskilde dræbte Knud Magnussøns tilhænger, at han blev dræbt af dem, skønt Esbern Snare satte sig imod, at man løste striden på denne måde.⁵²⁾

Det bedste vidnesbyrd om, hvor meget drabet på Erik Emune beskæftigede fantasien, foreligger i folkeviserne, der ganske vist kun findes i en sen overlevering og derfor i en forvansket tradition. I den ene er helten Plov, hvis tilnavn ikke nævnes, som dræber den unævnte konge, som har lagt hans broder Karl på stejle.⁵³⁾ Som sædvanligt tager visen meget overlegent på det historiske, og den er kun at betragte som et stykke litteratur, der har taget sit sujet fra drabet, men i øvrigt omdannet det til ukendelighed, så det er blevet en skildring af en ridders hævn. Det samme gælder om en anden vise, der er blevet bevaret på Færøerne, men ikke kendes i Danmark. Den giver en skildring af Plovs drab. Ingeman Hvide fælder falskeligt den jyske stormand og søger derefter sin belønning hos kongen, der lader ham lægge på stejle. Oluf Nielsen gør ham til den samme som Yngvar Kveisa, der efter Knytlinga-saga faldt på Grathe hede. Heller ikke denne vise kan da opfattes som historisk. Gustav Albeck foreslår, at sagaen har fået sine oplysninger fra visen i dens oprindelige form.⁵⁴⁾

Folkeviserne skildrer historien set gennem digtningens prisme og giver den hermed andre farver end de virkelige, men også de andre kilder er partiske. Der vides for lidt om personlighederne til at tage stilling til dem og deres handlinger, men til-

strækkeligt til at omfatte dem med interesse. Digtningen har skudt Sorte Plov og Riber Ulv i forgrunden, og det samme må lokalhistorien gøre, men ud fra andre motiver. Det er af betydning at konstateres tilstedeværelsen af to forskellige politiske anskuelser i den ældre middelalder og at se, at de har kæmpet i Sydvestjylland. Det er foregået efter tidens skik, efter hvilken håndgribeligheder erstattede saglige argumenter, og dette resultat er lige så værdifuldt som påvisningen af Sorte Plovs tilknytning til Plovstrup, der har måttet henvises til formodningernes tågeverden.

Noter: 1) Dette årsskrift udkom først efter 1862, idet Oluf Nielsen citerer Sv. Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser, III, der udkom dette år. 2) Johs. Steenstrup: Jylland og Jyder. Hist. Tidsskr. 8, III, 21 ff. 3) Se Svend Aakjærs bemærkninger herom i hans udgave af Kong Valdemars Jordebog. 4) H. Søgaard: Sagnet om det ældste Århus, 1950, 29—31. 5) Da. Saml. 2, IV, 110. Haderslev Amt, 1942, 547. 6) Oldemoder, v. Oluf Nielsen, 1869, 72. 7) Voldstedet er afbildet i Danmark før og nu. Vest- og Sydjylland, 1954, 52. 8) W. Møllerup: Bille-Ættens Hist., I, 1893, 9. 9) Se artiklen *Plogh* i Danmarks gamle Personnavne I, Fornavne, 1941—48. 10) Fortid og Nutid, I, 117-18. Se ligeledes Kr. Hald: Vore Stednavne, 1950, 83. 11) Saksnes Danesaga v. Jørgen Olrik, III, 1908, 91 og 114. 12) Saksnes Danesaga, III, 134, 128 (Olrik og Ræders udg. 354 og 357: *insularum a Kanuto præfectura donatus*). 13) Saksnes Danesaga, III, 118. 14) Saksnes Danesaga, III, 100. Script. Min., I, 130. 15) Saksnes Danesaga, III, 138. 16) Jvfr. P. Severinsen: Viborg Domkirke, 1932, 103-05. 17) Saksnes Danesaga, III, 150. 18) Udg. i Script. Min., I, 3-33, oversat af Jørgen Olrik 1898. 19) Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1882, 220-25. 20) Se nærmere herom i Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning indtil 1800, 1931, 27. 21) Script. Min., I, 31. 22) Saksnes Danesaga,

III, 165-66. 23) Libri Memoriales Capituli Lundensis, 1884-89, 239 og 332. 24) Script. Min., I, 88-89. 25) Oldnordiske Sagaer, 11, 1829, 308-09. 26) Danske Studier 1919, 80. 27) Saksnes Danesaga, III, 163. 28) Script. Min., I, 31. 29) Script. Min., I, 136-37. 30) J. Kinch: Ribe Bys Hist., I, 1869, 17. 31) Da. Saml., 2, I, 378-80. 32) Da. Saml., 2, IV, 126-35. 33) Da. Saml., 2, IV, 324-37. 34) Saksnes Danesaga, III, 166. 35) Script. Min., I, 31. 36) Gustav Albeck: Knytlinga, 1946, 217-19. 37) Den ældste Danmarkskrønike, 1898, 38. 38) Saksnes Danesaga, III, 203. 39) Oldnordiske Sagaer, 11, 314 og 331. 40) Script. Min., I, 158. 41) Script. Min., I, 134. 42) Se oversættelse af Svend Aggesøn (1916-17), 79-80. 43) Vitae Sanctorum Danorum, 1908-12, 202. 44) Oldnordiske Sagaer, 11, 304. 45) Helmolds Slavekrønike v. P. Kierkegaard, 1881, 130. 46) Oldemoder, 77. 47) Erik Pontoppidan: Marmora Danica, II, 1741, 49-50. 48) Script. Min., II, 33-34. 49) S. R. D., I, 273. 50) Da. Saml., 2, IV, 329. 51) Fra Ribe Amt 1956, 98-99. 52) Saksnes Danesaga, III, 256. 53) Sv. Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser, III, 1862, 6-9. 54) Gustav Albeck: Knytlinga, 222.
